

(ע"ב) 'זהא קאזיל ואתי'. יש אומרים שאין נדנוד הדופן פוסל אלא אם הרוח מפזרת את הענפים באופן שמתרחקים זה מזה שלשה טפחים, ובאותה שעה בטלה המחיצה, הלכך פסול אף בשעה שהם נחים ושקטים ומחיצתם שלמה, כי מחיצה זו עראית שאינה עומדת ברוח. אבל הנדנוד עצמו אינו פוסל כיון שהמחיצה עומדת על מכונה. והוא הדין לענין שאר דיני מחיצות, לחי קורה וצורת הפתח (עפ"י קרית ספר סוכה ד. וכן נקט בחזון איש א"ח ע"ו ועוד. ובכף החיים (תרל"ג-ע"ג) משמע שנדנוד המחיצה בשלשה טפחים פוסל). ואולם יש חולקים וסוברים שכל שהמחיצה נעה הנה והנה פסולה (עפ"י משכנות יעקב כ"ג ועוד). וכן צידד בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה מ"ב) להחמיר לכתחילה ביריעות שאינן קשורות מלמטה ומתנדנדות הרבה, אפילו פחות משלשה טפחים, אבל בקשורות מותר. וכן נדנוד מועט מסתבר שאינו כלום. והגרשו"א (מובא בהליכות שלמה סוכות ז, א) נקט עפ"י משמעות דברי הראשונים והפוסקים, לפסול כל שהדפנות נדות ממקומן אפילו מעט, כיון שאותו מקום שהיה מוקף דופן, כשנדה המחיצה פנימה הריהו עתה מחוץ לסוכה, וכאילו בטלה הדופן מאותו מקום ושוב חזרה.

*

'מצות סוכה הלא ענינה הוא שמירה (וכן אמרו בתפילה 'זפרוס עלינו סוכת שלומך... ובצל כנפיק' תסתירנו). ומפורש בתיקוני זהר דסוכה היא בחינת תיבת נח, דהיינו בחינת השמירה. היושב בסוכה ומתכוין לחשוב ולהרגיש בתורה ויראת שמים, לבלי הנח מקום ליצר הרע, ימצא בעצמו קצת בחינה של 'שערים סגורים בפני הטומאה'. ואמרו ז"ל 'תשבו כעין תדור' – שיכניס גם כל עניני הגשמיות שלו בסוכה, כי בסוכה הוא המצב המיוחד שגם העסקים בגשמיות יהיו באים מכח רוחני ממש, ויתוקנו גם הם. ואדרבא אסור לאכול חוץ לסוכה, שהסוכה מסוגלת ביותר לעלות בה אל הנקודה הרמה של אכילה לשם שמים' (מתוך מכתב מאליהו ח"א עמ' 268).

דף כה

'שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה'. דין זה נובע מההלכה הכללית של 'העוסק במצוה פטור מן המצוה' כמבואר בגמרא.

ופרש רש"י: 'שלוחי מצוה' – 'הולכי בדרך מצוה, כגון ללמוד תורה ולהקביל פני רבו ולפדות שבויים'. מבואר בדברי רש"י שגם הליכה ללימוד נחשבת לעיסוק במצוה הפוטר מן המצוה. וכבר תמהו המפרשים הרי הלומד תורה אינו נפטר בכך מן המצוות, כל שאי אפשר לעשותן על ידי אחרים וזמנן עובר, כמבואר בגמרא במסכת מועד-קטן (ט). ואם כן מדוע הולך ללמוד תורה נפטר משיבה בסוכה? לגוף הדבר שהעוסק בתורה חייב להפסיק מלימודו לצורך מצוה עוברת שאינה נעשית ע"י אחרים, מצינו שני טעמים; –

א. כיון שתלמוד תורה הוא מן הדברים שאין להם שיעור, ואין קץ ותכלה לחובת הלימוד, שלא כשאר מצוות הקצובות ומוגבלות למקומן ושעתן, כיון שכך, מעצם חובת תלמוד תורה מובן שא"א לו לדחות שאר מצוות, שאם כן לחנם נתנו המצוות, שאין פנאי לקיימן. על כרחך לומר שחיוב ת"ת מעיקרו אינו חל אלא בכל זמן פנוי, ולא בעת קיום מצוה. ומובן לפי זה שהעוסק במצוה אינו בגדר 'אנוס' מללמוד באותה שעה, אין המצוה 'דוחה' את הלימוד אלא מעיקרא אין עליו או חיוב לימוד.

ב. מטרת הלימוד היא על מנת לעשות, ועל הלומד שלא ע"מ לעשות נאמר: נוח לו שלא נברא. וכיון שזוהו עיקר תכליתו, אי אפשר שהוא יהווה עילה להפטר מן המצוות. הוי אומר: לימוד כזה שיפטר אדם מן המצוות, אינו חשוב כדי לדחות את המצוות, כי זה ש'תלמוד גדול' הוא מפני 'שמביא לידי מעשה' וזו הסיבה שהוא שקול 'כנגד כולן', מה שאין כן לימוד שאינו מגיע לידי מעשה. הרי שמעצם טיבה א"א לה לתורה להיות ללא מצוות או לדחותן (ע' ירושלמי ברכות א, ב; מאירי מו"ק ט; קהלות יעקב שבת י). ולפי זה מסתבר שהלימוד נדחה מפני המצוה רק באופן זמני אבל לא כאשר הלימוד בכללותו יתבטל כתוצאה מקיום המצוה, ואם עומדת הברירה ללמוד או לעסוק במצוה בכל עת באופן שיתבטל הלימוד כליל – הלימוד עדיף, כי מלבד עצם היותו מצוה ככל המצוות, הרי הוא שקול כנגד כולם והוא גם המביא לכלל המצוות, ועוד מעלות רבות ויתרות יש בלימוד התורה, כגודע.

ובכך יובנו דברי הרמב"ם (אישות טו, ב): 'האיש מצווה על פריה ורביה... ואם היה עוסק בתורה וטרוד בה והיה מתירא מלישא אשה כדי שלא יטרח במזונות בעבור אשתו ויבטל מן הלימוד – הרי זה מותר להתאחר, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה וכל שכן בתלמוד תורה'. הרי שכלל זה של 'העוסק במצוה' חל (ב'קל וחומר') גם על הלימוד – והיינו באופן המדובר כאן, שעלול להתבטל כליל ע"י עיסוק במצוה. ומה מאד מדויקת לשון הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה (ג, ד): 'היה לפניו עשיית מצוה ותלמוד תורה, אם אפשר למצוה להעשות ע"י אחרים – לא יפסיק תלמודו. ואם לאו – יעשה המצוה ויחזור לתלמודו'. – הוסיף מלים אלו ללמדנו כי אין המצוה דוחה את הלימוד אלא באופן נקודתי לזמן מה, שלאחריה חוזר האדם לתלמודו.

הבחנה זאת מפורשת בדברי הראשונים, לענין ישוב סתירת הסוגיות בענין תלמוד גדול או מעשה גדול. ואף אחד מן הראשונים הוסיף וכתב: ... 'וכפי זה, בחורים ההולכים ללמוד תורה פטורים מכל המצוות כל זמן שהם בבית רבם...'. (שו"ת מהר"ח אור זרוע קפג). וקרוב לדברים אלו כתב הגר"ז מלאדי בשו"ע שלו (ת"ת ג).

והרי הן הן דברי רש"י ז"ל שההולך ללמוד תורה מפי רב פטור מלטרוד ולחזור אחר סוכה, שהליכתו לשמש את רבו וללמוד תורה מפיו ודאי חשובה לא פחות מהליכה לכל מצוה אחרת, שהרי כאמור עצם החיוב בתלמוד תורה אינו נדחה מפני שאר מצוות ורק באופן נקודתי הלומד תורה ונודמנה לידו מצוה לעשותה מחויב להפסיק לימודו זמנית. ומה גם בתחילת לימודו של אדם כשמקבל תורה מפי רב, שאז מתבסס בנין לימודו לכל חייו. וכמו שכתב ר"ח אור"ז אודות 'הבחורים ההולכים ללמוד תורה' (ע' אור שמח ואוצר המלך ת"ת ג. וע"ע: משך חכמה תבוא כת, סא שו"ת משיב דבר ח"ב נג וח"ה לט).

א. ע"ע להלן כו. וברש"י שרב חסדא ורבה בר רב הונא ישנו חוץ לסוכה משום שהלכו לדרשת הרב בשבת הרגל, והריהם 'שלוחי מצוה'. ושם אין לפרש כנ"ל שאין מדובר בבחור המשמש את רבו אלא בלימוד של זמן מסויים. ויש מי שפרש שם הטעם משום כבוד התורה והנשיאות. עפ"י הסכמת הגר"ה ל'נטעי נתן'.

ב. הסבר אחר לדברי רש"י, ע' בחדושי הגר"ז בנגיס (ח"ב מב, ד); לפי שההליכה ללימוד יש לה זמן מוגבל לפיכך נידונית כשאר מצוות, משא"כ הלימוד עצמו שאין לו קצבה וסוף, אי אפשר שייפטר בגללו מכל המצוות כנ"ל. וצ"ב כיצד יאה ההולך עדיף מהלומד עצמו. וע"ע ברשימות שיעורי הגר"ד.

ג. הר"ן בר"ה יז צידד לפרש דברי המכלתא שהקורא בתורה פטור מתפלין, משום עוסק במצוה פטור מן המצוה. ואין מובן מאי שנא משאר מצוות שמבטל מלימודו כדי לקיימן. ואפשר לפי הטעם הנ"ל שת"ת נדחה מן המצוות מפני שאין לתלמוד זמן מוגדר, א"כ גם תפלין שזמנן כל היום, הרי גדר חיובן הוא בזמן הפנוי מכל מצוה אחרת, ועל כן אין לו להפסיק מהלימוד לצורך הנחתן. ד. הרא"ש (פ"ג דפסחים, ח) כתב על פי הירושלמי שההולך ללמוד תורה מרב נחשבת הליכתו כדבר הרשות לעומת הליכה לדבר מצוה [אפילו מצוה דרבנן], לענין הולך בדרך ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו. וכן הובאה דעה זו להלכה (טור ומג"א תמד, ובמשנה ברורה ס"ק לא). ולכאורה דעה זו אינה תואמת עם דברי רש"י.

ושמא יש לחלק בין איסור 'תשביתו' למצות סוכה, שדין תשביתו חל עליו מקודם ועובר עליו בכל רגע ורגע (ע' בשעה"צ שם). ונראה לכאורה שהוא הדין כשהוא באמצע לימודו – חוזר לבער. ובוה מדוקדקים דברי רש"י בפסחים (ז). בתלמיד היושב לפני רבו ונזכר שיש לו עיסה, שמפני אימת כבוד רבו אינו יכול לקום ולילך, הא משום הלימוד עצמו – לא. ומ"מ מוכח ששונה הלימוד משאר שלוחי מצוה. וצ"ע.

ה. ע"ע בספר מאור ישראל לגר"ע יוסף שליט"א (מו"ק ט), שכשעוסק בלימוד פטור משאר מצוות אפילו אי אפשר ע"י אחרים. וצ"ע.

'אוכלין ושותין עראי חוץ לסוכה' – שכן אדם אוכל אכילת עראי חוץ לביתו (עפ"י ריטב"א).
יש אומרים שבאופן שהסוכה מוזמנת בסמוך אליו ואין לו שום טורח להיכנס אליה, אסור מן הדין לאכול עראי חוץ לסוכה – שהרי בכגון זה אין אדם אוכל חוץ לבית אלא נכנס פנימה ואוכל (הליכות שלמה ח, ט – מרשימות הגרשו"א).

'... פרט לחתן... טריד טירדא דמצוה'. יש לעיין האם חתן פטור מספירת העומר משום שהוא עוסק במצוה. ולפי זה אם יספור הלא כיון שפטור מן המצוה יחשב כאילו לא ספר ולא יוכל להמשיך לספור בשאר הלילות בברכה. אכן גבי אונן יש סוברים שיספור בלא ברכה ובשאר הלילות ימשיך לספור בברכה. ואם כן הוא הדין לחתן.

אך נראה שלדעת רבנו תם וסיעתו שגם מי שאינו מצווה במצוה יכול לברך עליה, כגון אשה מברכת על מצוות עשה שהזמן גרמן, כמו כן חתן יכול לספור בברכה. ואולם יש להוכיח מדברי רבי שמואל בן חפני המובא בטור (או"ח לה) שסובר שהעוסק במצוה אינו יכול לברך על מצוה אחרת. ושמא הוא חולק על שיטת רבנו תם וסובר שמי שאינו מצווה אינו יכול לברך (מהגרד"ג גולדברג שליט"א).

לכאורה נראה שהטורד במחשבת מצוה אינו כעוסק במצוה ממש לפוטרו מכל המצוות, אלא שמשום טרדתו נפטר מאותן מצוות המצריכות כוונה וריכוז, ואם כן נראה שבספירת העומר חייב. [ואונן הפטור מכל המצוות – צריך לומר משום כבודו של מת, או כדי שיתפנה לגמרי לטפל במתו, ואולי הוא מדרבנן כמו שצדדו כמה פוסקים]. תדע שהרי לא עלה על דעת אדם מעולם לפטור חתן מברכות המזון [שלא כאונן שפטור כנ"ל].

וראיה לכך שהרי כתבו הפוסקים שבזמננו שאין אנו מכוונים, חתן חייב כק"ש ותפילה, הרי שהכל תלוי בכוונה, ואילו היה נחשב כעוסק במצוה ממש, מה בכך שאין אנו מכוונים הלא מכל מקום העוסק במצוה פטור מן המצוה. ולשון הרמב"ם (קריאת שמע ד, א) 'מי שהיה לבו טרוד ונחפו לדבר מצוה פטור מכל המצוות ומקריאת שמע. לפיכך חתן שנשא בתולה פטור מק"ש עד שיבוא עליה לפי שאין דעתו פנויה...' – צריך לפרש שמה שכתב בתחילה 'ומכל המצוות' לא קאי על חתן אלא באופן שטרדתו מפריעה לקיומן. וע' בספר אילת השחר כתובות ו: וצ"ע.

'אבל חייב בכל המצוות האמורות בתורה... התם טריד טירדא דמצוה הכא טריד טירדא דרשות'.
מבואר שאבלות אינה נחשבת 'טירדא דמצוה', שאף על פי שחייב לנהוג אבלות של נעילה רחיצה וסיכה, להראות כבוד מתו – אינו חייב להצטער (רש"י כאן ובכתובות ו:).

ופירש הגרשו"ז אויערבך זצ"ל (ע' מנחת שלמה ח"ב צו, ח) שודאי אין הכוונה כפי ההבנה הפשוטה שחיובי האבל אינם אלא חיצוניים, להראות שמתאבל בזמן שאינו מתאבל באמת – אלא כוונת רש"י כלפי טירדת האבל הפוטרתו ממצוה; צער כזה המונעו מלקיים המצוה, לא חייבה תורה.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה לו, ב) שאמנם יש חיוב לבכות על קרוביו שמתו, אבל אין חיוב צער. ויש לפרש כוונתו להבחין בין בכי ותחושת אבל להרגשת צער המטריד את הדעת, מעבר לכדי אבלות ובכי. [וע' גם בדברי הרלב"ג (חיי שרה כג 'התועלת הא') שהצער והבכי ראויים לאבל].

ואולם יש שנקטו דברי רש"י כפשטותם שמצות אבלות אינה אלא התנהגות חיצונית של אבל, להראות כבוד המת (ע' בית ישי חדושי סוגיות קיט, ג ובדרשות יג. והוכיח ממת שאין לו אבלים, שבאים עשרה בני אדם ויושבים במקומו ושאר העם מתקבצים עליהם – והרי בזה אין לפנינו אלא התנהגות חיצונית לכבוד בעלמא).
וע"ע הגהות ריעב"ץ ושפת אמת שבת קנא: הר צבי ושיעורי הגרי"ד כאן ובספרו 'שעורים לזכר א"מ ז"ל' ח"ב עמ' קצ [מובא בחלקו ביוס"ד סנהדרין מו:]; נאות דשא (סוכטשוב) ח"א עמ' רנה.

(ע"ב) 'עוסקין במת מצוה היו שחל שביעי שלהן להיות בערב פסח'. הקשו הראשונים, מדוע אמר להם משה להידחות לפסח שני והלא יכולים היו לטבול ולאחר מכן יקריבו אחרים הפסח עבורם, שהרי שוחטים וזורקים על טבול יום.

וכתבו בתוס' (בפסחים ז) שמא באמת טבלו והיו, רק בשעה ששאלו עדיין לא טבלו ואמר להם משה אם לא תטבלו היום – תידחו לפסח שני.

והראב"ד (קרבן פסח ו, ב) פירש המעשה, ששחטו וזרקו עליהם קודם טבילה והזיה, וסברו שיעלה להם הקרבן ולא שאלו אלא לאחר זמן השחיטה – לכך הוצרכו להידחות.

[וקשה לפירוש זה, מה הביאו ראיה מכאן שעוסק במצוה פטור מן המצוה, הרי לפי דעתם בתחילה היו יכולים לעשות הפסח, וגם לפי האמת כן הוא אלא שטעו (כן הקשה בספר מחנה אפרים הל' קרבן פסח).

ושמא י"ל שמ' ולא יכלו' משמע שבא הכתוב ללמד שגם לפי האמת אנוסים היו בדבר, והיינו מפני שבדין נטמאו למת מצוה. ולכך גם שאלו 'למה נגרע' כי הלא בדין נטמאנו [ואף שהיינו יכולים לטבול ולהוות תחילה ואח"כ להקריב, סברנו שאפשר להקריב גם על הטמא. ומ"מ עיקר הטומאה היתה ברשות].

עוד י"ל שדברי הראב"ד אמורים רק לפי מה דקיי"ל שוחטים וזורקים על טבול יום, אבל למ"ד 'טבול יום דוב כוב דמי' אין שוחטים וזורקים עליו (כן כתב בספר פנים מאירות זכחים יז: לב), ויש לומר שתנא דידן סבר כן, כפי שמשמע מדבריו שלא היו יכולים להיטהר ולעשות. ולפי דעה זו לא היו ראויים להקריב גם אם טבלו מקודם.

ובזה מתורץ גם מה שהקשה המחנ"א על פרש"י שמשמע מפירושו שלא היה אפשר להקריב עליהם, ומדוע לא יטבלו – אלא שסובר תנא דידן אין שוחטים וזורקים על טבול כאמור].

תירוץ נוסף כתב הסמ"ג (עשין רכד): לפי שבאותה שנה חל ערב פסח בשבת שהרי אמרו שראשון בניסן היה ראשון למעשה בראשית, והלא הזאה אינה דוחה את השבת, וגזרה קדומה היא מימי משה (וע"ע משך חכמה בהעלותך ט, ז ד"ה ובגמ').

ואילו הרמב"ם (ק"פ שם) למד מכאן ששונה טמא מת משאר טומאות שגם לאחר שטבל והזיה ביום השביעי אין שוחטים וזורקים עליו באותו היום, שלא כטבולי-יום בשאר טומאות. ולכך אותם אנשים לא היו ראויים להקריב ביום ההוא גם אם היו טובלים קודם. (ע"ע בהסבר שיטתו ובישוב השגת הראב"ד, במובא בפסחים ז:).

'משום דלא מטא זמן חיובא דפסח' – ואף על פי שמצוה זו תעכב אכילת הפסח, הרי שמצוה קלה הבאה לידך אינך צריך לדחותה מפני חמורה העתידה לבוא. כן כתב רש"י. יש מי שכתב להוכיח מכאן על כל כיוצא בזה, שאין להחמיץ את המצוה המזומנת עתה משום מצוה שלאחר זמן (ע' חדושי רא"מ הורביץ כאן ומהר"ץ חיות יומא לג ומו"ק ט שתמהו על האחרונים שחקרו בדבר [ע' מגן אברהם כה סק"ה; שו"ת הרדב"ז ח"ד יג; חכם צבי קז; כתב סופר או"ח קג; חיי אדם סח, א]. וע"ע בשו"ת אבני נזר או"ח שכא; תנט, ז).

ויש מי שכתב לדחות, כי בשעה שמתמא עצמו הרי מבטל את חיובו במצות עשה [שהרי התורה פטרה את הטמא מלעשות את הפסח ולא משום 'אונס' אלא מופקע הוא מהפסח מעיקר הדין, והלא ודאי אסור

לאדם לטמא עצמו במזיד או לילך בדרך רחוקה קודם הפסח, שבו הוא מבטל המצוה בידיים], ושמענו כאן שקודם הגיע זמן החיוב מותר לו לעשות מצוה ובכך להיפטר מהמצוה העתידית, אבל אין מכאן ראייה למצב שאדם עושה מצוה אחת וכתוצאה מכך יהא אנוס מלקיים את המצוה המוטלת עליו מחר, כגון מי שיש לו כוס יין אחת לקידוש של שבת או של יום טוב, או מי שיכול לצאת מבית האסורים יום אחד בשנה וכד' – שלמחר יהא מחויב במצוה אלא שיהא אנוס מלקיימה (עפ"י אבי עזרי תפילה ג, יא).

ע"ע בנידון זה; הימנעות ממצוה עכשיו בשל מצוה עתידה, במובא ביוסף דעת מנחות מט.

לגוף דבריו שנקט כהנחה פשוטה שאסור מדאורייתא לטמא עצמו או לילך בדרך רחוקה קודם שהגיע זמן הפסח – כן נקט המנחת-חינוך (ה, יג) והאר-שמוח (ק"פ א, יח). ואולם אין כן דעת הצ"ח (פסחים ג:). וע"ע באגרות משה או"ח ח"ב פו. ובמובא בפסחים ט:

'אבל חייב בסוכה, פשיטא? מהו דתימא הואיל וא"ר אבא בר זבדא אמר רב מצטער פטור מן הסוכה האי נמי מצטער הוא, קמשמע לן הני מילי צערא דממילא אבל הכא איהו הוא דקא מצטער נפשיה איבעי ליה ליתובי דעתיה'. יש מקשים הלא המצטער שפטור מן הסוכה כתב רבי אליעזר ממיץ (בספר יראים, מובא במרדכי תשמ"כ הרמ"א תרמ"ד), דוקא זה שיש לו צער בהיותו בסוכה, ובצאתו יינצל מאותו צער, ולא חייבה תורה תשובו אלא כעין תדורו ואין דרך בני אדם לעמוד בדירתם בצער, ואם כן מה מקום לדון לפטור את האבל מסוכה והלא צערו שוה בסוכה או מחוצה לה – 'דדוחק גדול הוא לומר ששיבת הסוכה תרבה עליו צער אבלו ואדרבה סברה הוא בהפך' (מהר"ק קעח).
ואולם הרא"ש הסביר שמצטער הוא יותר בישיבת הסוכה, כי האבל חפץ להיות מתבודד ויושב במקום צער ואפילה כדי להיות טרוד בצערו.

וכן מובא מרבנו מנוח, שהאבל רוצה לישוב בביתו ופיתו ולחשוב על מתו, והרבים הנכנסים והיוצאים בסוכה מפריעים לישב דעתו.

והט"ז (תרמ"ס ק"ח) תמה על סברה זו 'מהי תיתי לומר סברא גרוע כזאת שזה יהיה נחשב לאבל לצער במה שלא יוכל להצטער, דא"כ היה אסור לנחם אבלים דקא מצערין אותו שלא יוכל להצטער. ותו...'. ונראה בדעת הרא"ש ששני הדברים אמת ועיקר הנידון הוא באיזון שבין השנים; מצד אחד האבל חפץ בבדידות ובשקט להתאבל על מתו וכך ראוי לו, ומצד שני אין טוב שישקע יותר מדי במרידותו, וזו מצות ניהום אבלים להסירו מיגונו הכבד, אלא צריכים המנחמים 'להגיע למקומו' להיות קשובים ורגישים לצרכיו והרגשותיו ולהתחשב ברצונו להתאבל, ולכן אסור להם לפתוח עד שיפתח הוא ולא להטריח עליו בדברים (ע"ע במובא להלן מא:). וכיו"ב היין ניתן לאבל ולמרי נפש אבל אסור לו להרבות בו. וסלקא דעתין לפוטרו מטובה משום חפצו בבדידות שהוא נכון וטוב לו שהרי לכך ניתנה מצות אבילות, קמ"ל שאדרבה, ראוי שלא לפוטרו מן המצוה כדי שיתנחם ותתישב דעתו (כמו שפירש הריטב"א בשם מורו 'איבעי ליה ליתובי דעתיה').

'מצטער פטור מן הסוכה' – משום שנאמר תשובו – כעין תדורו, ואין אדם דר במקום שמצטער. והוא הטעם להולכי דרכים שפטורים מן הסוכה – כשם שאדם בביתו אינו נמנע מלצאת לדרך (עפ"י תוס' כו. ד"ה הולכי. ולכן החולה פטור, אף חולה כזה שחייב בשאר מצוות – ע' במאירי ובריטב"א ובספר החינוך שכה).
ויש שכתבו מקור הדבר מכל האזרח בישראל ישבו... – כל אשר הוא כ'אזרח רענן' (עפ"י תהלים לו, לה) בביתו, להוציא מפרשי ימים והולכי על דרך (עפ"י פירוש הרמב"ן אמור כג, מב. וכמו כן לענין מצטער שאינו בשלוח והשקט כאורה רענן – עריטב"א; מנורת המאור (אלנקה) ח"ב עמ' תטו).

חתן והשושבינין וכל בני החופה פטורין מן הסוכה כל שבעה... וליכלו בסוכה וליחדו בחופה?...

וליעבדו חופה בסוכה? אף על פי שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, ויש סוברים (כן דעת האו"ז והר"ן, ודלא כהתוס') אפילו יכול לקיים שתייהן פטור? – זה דוקא כשצריך לטרוח אחר המצוה האחרת, אבל אם תוך קיום המצוה כדרכו יכול לקיים מצוה אחרת – מקיים שתייהן, וגם כאן אין דרך המשמחים לשמח חתן וכלה בחופה בלבד אלא אף בחדרים ובעליות ובסוכה משמחים אותם (עפ"י ר"ן).
 ויש מפרשים שחתן ובני חופה לאחר הנישואין, אינם נחשבים 'עוסקים במצוה' להיפטר מן המצוה שכבר עברה מצות הנישואין ובעילת מצוה, רק טעם הפטור מן הסוכה הוא משום 'מצטער', שמצטערים מלישב בסוכה ולהימנע בכך משמחה בחופה (עפ"י ראב"ד ורא"ש, וכן צדד הר"ן בבאור דברי הר"ן).

'אביי אמר: משום ייחוד'. אפשר שאין הכוונה לאיסור יחוד שהרי בעלה בעיר מותר, אלא הכוונה שלא רצו שיכנס חשד בלבדו של חתן ומשום כך חששו ליחוד אבל לא לאיסור מדינא.
 עוד יש לומר, כיון שאם זה המתייחד עמה לבו גס בה – אסור אפילו בעלה בעיר, לכך חששו בשושיבנים ובני חופה שלבם גס בה (עפ"י הערות במסכת סוכה).

'ורבא אמר: משום צער חתן'. יש מפרשים מפני שהסוכה פתוחה בדופן רביעית. ויש מפרשים שהמקום צר ואינו מרווח דיו לכל בני החופה. ומבואר שאין מחייבים את החתן לבנות סוכה סגורה או מרווחת בענין שלא יהא מצטער, שכיון שהכשירה תורה סוכה זו אין צריך לטרוח יותר (עפ"י הר צבי בשם הגר"מ חברוני. ויסוד הדבר נמצא בשו"ת מהר"ח או"ז קצד).

יש להקשות על כך מהדין שכתבו אחרונים (ע' במשנ"ב תרמ"ט ס"ק כו ובשעה"צ) באדם מפונק שיודע בעצמו שמצטער לישון בסוכה מצומצמת, אם עשה סוכה קטנה אינו יוצא בה ידי חובתו, הגם שהתורה הכשירה בשיעור זה.
 ויש לחלק ולומר שמחויב לבנות סוכה שתהא ראויה לדירת האדם, כלומר לאכילה ולשינה, כפי דרכו וצרכיו, אבל לא חייבה תורה לבנות סוכה שתהא ראויה לו לבית חתנות ולחופה. ולפי זה אדם מעונג שמצטער מלישב בסוכה שלש דפנות, מחויב לבנות לו סוכה עם ארבע דפנות, ודלא כמש"כ בהר צבי שם.
 וכן מובנים דברי רבנו תם שהוכיח שסוכה שאין הגשמים יורדים לתוכה פסולה, שאל"כ מדוע כשיורדים גשמים לא נחייבו לעבות את הסכך. והקשה מהר"ח או"ז (קצד) הלא ראינו כאן שאין אדם חייב לרווח סוכתו לצורך חופה – אך סבר ר"ת לחלק בין דיור רגיל לבית חתנות כאמור [ואילו מהר"ח סבר שלהגן מפני גשמים לא ציוותה תורה בסוכה, והרי זה כעשיית בית חתנות].
 ויש לדון על פי סברא זו במה שכתב הרמ"א (תרלט) שנוהגים להקל בשינה בסוכה משום שאין יכול לישן שם עם אשתו. וע"ש במג"א. ולפי האמור אין זה טעם לפטור כשיש אפשרות לבנות סוכה מיוחדת לו ולביתו, שלכאורה נראה שמתחייב בכך. וי"ל. וצריך לומר לפי זה במה שהתיר רבא לרב אחא בר אדא לישון חוץ לסוכה משום שהצטער מריח האדמה (להלן כו.) – אין מדובר בסוכה שלו שבנאה כך מלכתחילה, כי הלא היה צריך לעשותה בענין שראוי לישון בה, אלא נתארח בסוכת אחרים, או בענין שלא היה אפשר לבנות סוכה אחרת.
 ונראה לכאורה שאם אפשר לו לאדם ללא טורח מרובה להכניס תנור לחימום בסוכה, אינו נפטר משום 'מצטער' בגלל קור שהרי יכול לחמם סוכתו [ואינו דומה לעיבוי הסוכה מגשמים הנ"ל].

'אמר רבי זירא: אלא אכלי בסוכה וחדי בחופה'. יש אומרים שרבי זירא אינו חולק על כך שחתן פטור אלא שנהג מדת חסידות (ע' בית יוסף תרמ). וכן יש לומר שלדעתו חתן ששמחתו אפילו שלא במקום סעודה – מחויב בסוכה, אבל מודה שחתנים דעלמא פטורים (שפת אמת).
 ואולם יש סוברים שרבי זירא חולק ופסקו כמותו להלכה (רא"ש ועוד, עפ"י הירושלמי).

'חתן והשושבינין וכל בני חופה פטורין מן התפלה ומן התפילין וחייבין בקריאת שמע...'. רש"י ותוס' מפרשים שברייתא זו סוברת העוסק במצוה אינו נפטר ממצוות אחרות. ואילו הר"ף הביא ברייתא זו להלכה, ופרשו הראב"ד והרמב"ן שיטתו שמדובר במקום שאינם טרודים במצוה הלכך אינם פטורים משום 'עוסק במצוה' ואף על פי כן פטורים בכל שבעת ימי המשתה מתפילה ומתפילין משום שמצוי שם שכרות וקלות ראש, ובקריאת שמע חייבים מפני שיכולים לכוין בפסוק ראשון [ונקט קריאת שמע שצריכה כוונה, וכל שכן בשאר המצוות]. והר"ן צדד שחתן ובני חופה לאחר נישואין ובעילה אינם נחשבים 'עוסקים במצוה' [ומה שפטורים מסוכה – משום 'מצטער'], ומשום כך חייבים בכל שאר המצוות (וכן נראה מדברי הרא"ש). ויש גורסים פטורים מן התפלה... ומכל מצוות האמורות בתורה – ומשום עוסק במצוה פטור מן המצוה, ואעפ"כ חייבים בקריאת שמע מפני שאפשר לקרותה בעודם עוסקים בשמחתם (עפ"י רבנו חננאל ועמהרש"א שגם התוס' גרסו כן. וע"ע בשו"ת חות יאיר עד-עה).

*

'.... באותה אסיפה (אספת הרבנים בוילנא לחזוק היהדות ומוסדות התורה) נאם החפץ-חיים לפני הנאספים יותר מארבע שעות רצופות, וכשנטה היום לערוב, עורר אחד הרבנים תשומת לב היושבים בראש שכבר פנה יום וצריכים להתפלל תפילת מנחה. הגיעו הדברים לח"ח שישב ליד שולחן הנשיאות, וכמעט שהתחיל להתרעם על אשר מפריעים את הנהלת האספה; 'אנו עוסקים איך להרים כבוד שמים ע"י החזקת הישיבות והמה רוצים להתפלל מנחה'. סוף דבר היה שנצחו אלו שעוררו להפסיק את האספה, וכל הקהל, קרוב לשלש מאות רבנים התפללו תפילת מנחה. אחר תפילת המנחה פרש הגאון ר' חיים עוזר זצ"ל שהיה יו"ר האספה, את התמרמרותו של הח"ח זצ"ל: דין מפורש הוא שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, ומה עוד מצות למוד התורה והחזקתה ששקולה היא, אלא במה דברים אמורים אם עוסקים במצוה כהלכתה, כמו הח"ח שהיה שקוע ראשו ורובו בענין שאנו עוסקים בו, אבל אלה שהקפידו על תפילת מנחה משמע שהשאירו מקום פנוי לענינים אחרים, הלא באמת חייבים בתפילת המנחה כי הלא רק מי שעוסק במצוה פטור מן המצוה' (מובא ב'מעשי למלך' לר"ש גריינמן, חפץ חיים עה"ת פר' ראה).

*

'המצטער פטור מן הסוכה' –

כי עיקר ענין מצוה זו לצאת מדירת קבע – שיצא האדם מכל עניניו וצרכיו להיות בטל להשי"ת, ומי שנמצא בתכלית הביטול לא שייך אצלו שום צער כי אינו מרגיש ישותו ומציאותו כלל, ואם כן המצטער סימן הוא שאינו בטל בתכלית ואינו מקיים מצוה זו בכונתה הראויה, ולכן פטור הוא ממצוה זו.

(בשם הרה"ק מקוצק – מובא ביד אבי שלום (דף לו). קונטרס צוף הרי"ם (דף ח); לקוטים חדשים דף מו.)

*

'כתוב בארחות חיים בשם העיטור: 'חופה' הוא שמוסרה האב ומכניסה בבית שיש בו חידוש, כגון סדינין המצויירין שקורין קורטיני"ש. ויש עושים סוכה מזורדים או מהדס ובה מתייחדים שניהם, שקורין טאלמ"ו בלעז.

והאומר 'חופה' הוא סודר שחופין בו ראשיהם בשעת הברכה – לאו מילתא היא, מדרגסינן בסוכה 'וליחדו בחופה', ירושלמי: 'עד שיכנס לחופה' – שמע מינה מקום מיוחד כעין כילה שיושבים שניהם עם השושבינין היא 'חופה'. ובירושלמי בסוכה 'אלו הן חופות חתנים – סדינים המצויירים וכו'...' (מתוך בית יוסף אה"ע סא. וע"ע בהגר"א נה,ט).

דף כו

'הולכי דרכים ביום פטורין מן הסוכה...'. מסתבר שזה אמור רק בהליכה למסחר וכדומה, דברים שהם צורך בני אדם, אבל כשרוצה לילך לטייל לתענוג ולהנאה בעלמא למקום שאין שם סוכה – אסור. למה זה דומה, למי שיוצא לעתים מביתו וישן בחוץ להנאתו, מסתבר שבסוכות אסור לו לעשות כן, הגם שפעמים יוצא מביתו.

וגם בלאו הכי הלא נענשים על מצות עשה בעידנא דריתחא כשמבקש אופנים להיפטר מהמצוה (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ג צג. וכן דעת הגרשז"א – מובא בהליכות שלמה ט, כא; שמירת שבת כהלכתה סו הערה רכג. וצדד שם שמדריך טיולים אשר פרנסתו בכך, ייפטר, 'וצ"ע').

ואולם בשיעורי הגרי"ש אלישיב שליט"א נקט שאין חילוק בין יציאה לסחורה או לטיול.

מה שכתב באגרות משה אודות מי שלפעמים לן מחוץ לביתו, שמסתבר שאסור לעשות כן בסוכות. בשו"ת מהר"ח או"ז (קצו) אכן הקשה מדוע לא יהא מותר לנהוג כן בסוכות, וכן לענין אכילה שהרי פעמים אוכל בחצרו וגנו. ולא תירץ לבאר הדבר.

אמנם נראה לכאורה ששינה ואכילה הרגילים להיות מחוץ לבית וצורתם מוכחת עליהם, כגון בשעת נסיעה, או שינה בישבה בשעת שיעור, בזה ודאי י"ל כשם שאין אדם נמנע מכך כל השנה כך אין צריך להימנע בסוכות. [ושמא זו גם דעת המתירים יציאה לטיול, ששונה זה מלינה בחוץ להנאתו מפני שהטיול הוא דבר שגרתי שהרבה נוהגים בו מדי פעם].

'כי הא דרב חסדא ורבה בר רב הונא כי הוו עיילי בשבתא דרגלא לבי ריש גלותא הוו גנו ארקתא דסורא. אמרי, אנן שלוחי מצוה אנן ופטורין'. פירושו: לכך שכבו על שפת הנהר, כדי שימהרו לבוא בבוקר לבית המדרש לשמוע הדרשה (ריטב"א).

וכדומה כתבו התוס' (כה. ד"ה שלוחי), שמדובר בענין שאילו היו טרודים בקיום מצות סוכה, היו בטלים מהמצוה. וכעין זה כתב הראב"ה (תרלה, מובא בהג"א. וכן הובא להלכה במגן אברהם תרמ סק"ד) שכשנחים וישנים בהנאתם בלילה, יכולים למחר לעסוק טפי, והוו בכלל 'עוסקי מצוה'.

ודעת האור-זרוע (ה"ב רצט) ועוד (כן נקט בנו אחריו בשו"ת מהר"ח או"ז קפג), שאף כשאפשר לקיים שתיהן פטור הואיל ונחשב עוסק במצוה בהליכתו ובהכנתו אליה.

'שומרי גנות ופרדסים פטורין בין ביום ובין בלילה. וליעבדי סוכה התם וליתבו? אמר אביי: תשבו כעין תדורו'. פירש הרש"ש: לא חייבה תורה לישב בסוכה אלא תחת דירתו בביתו ולא תחת ישיבתו בבורגנים. והוא קרוב לפרש"י.

ע"ש. ונראה לפרש דברי רש"י, מה שכתב שטורח הוא לו להביא כלי תשמישו לשם, ולכאורה אין מובן מדוע אינו מחויב לטרוח